

Radikalna kriminologija: nova, kritična ali marksistična?

Zoran Kanduč*

Sestavek odgovorja na vprašanje, kaj je novo, kritično in marksistično v (radikalni) kriminologiji. Prispevke radikalnih kriminologov postavi v diahrono in sinhrono strukturo kriminološke teorije in opozori na antitetično kritično naravo t. i. kritične kriminologije. Dotakne se vprašanja, ali je sploh možna marksistična kriminologija. V drugem delu prikaže razvoj radikalne kriminologije v različnih družbenih in kulturnih okoljih, v sklepnem delu pa obravnava paradigmatsko vrednost radikalne kriminologije.

Ključne besede: kriminologija, radikalna kriminologija, kritična kriminologija, nova kriminologija, marksistična kriminologija

UDK 343.9.001

1. TEŽAVNOST POIMENOVANJA IN OPREDELITVE

Pojem »radikalna kriminologija« je zelo težko opredeliti. Še več, zaplete se že pri njegovem poimenovanju. V tej zvezi se pojavljata zlasti izraza »kritična« in »nova« kriminologija, uporabljajo pa se tudi druga imena. Problem je v tem, da so vsa po vrsti dvoumna, v marsičem pa tudi zavajajoča. Zato si jih kaže ogledati nekoliko pobliže.¹

1.1. »Nova« kriminologija?

(a) Privednik »nova« je v prvi vrsti problematičen iz nadvse banalnega razloga. Ko se v kriminološkem polju pojavi kaka nova teoretska razлага, se pogosto predstavi kot nova kriminologija. Tako sta, denimo, M. G. Schlapp in E. H. Smith leta 1928 priobčila svoje zamisli o delovanju žlez kot možnem vzroku kriminalnega vedenja v delu z naslovom »The New Criminology.² Leta 1978 pa so bili na konferenci Akademije za kazenskopravne znanosti³ (**Academy of Criminal Justice Sciences**) pod naslovom »nova kriminologija« predstavljeni prispevki dveh bistveno različnih usmeritev, in sicer »konfliktne-kritične-radikalne-marksistične kriminologije« in »psihobiološke kriminologije«. Glede na to, da je za razvoj kriminologije značilno nenehno nastajanje novih (ali bolje: »novih«) teoretskih zamisli, vsaka nova kriminologija zelo hitro postane stara ali celo zastarela. Producija nove vednosti doživlja izreden razmah zlasti po drugi svetovni vojni. V tem obdobju

se je zgodila vrsta paradigmatskih prelomov (»revolucij«), ki pa jim praviloma ni sledil razcvet »normalne« znanosti. Teorije se namreč največkrat zgolj nalagajo druga poleg druge oziroma druga na drugo, pri čemer nove razlage zvečine ne nadomestijo starih zato, ker bi bile slednje izkustveno ovržene (če pomislimo, da se vsaka od njih sklicuje na svoja dejstva, ki jih, po drugi strani, pojasnjuje iz svojega zornega kota, se vsiljuje vprašanje, ali jih je sploh mogoče ovreči z empiričnim raziskovanjem). Kriminološke teorije so poleg tega običajno zelo kompleksne, zaradi česar njihovih temeljnih pojmov često ni mogoče enoznačno operacionalizirati. Nesporno pa je tudi, da je mogoče empirično gradivo vselej tolmačiti na zelo različne načine: kar je za nekoga »nedvomni« dokaz za neustreznost določenih teoretskih premis, je za drugega dokaz za njihovo pravilnost, za tretjega pa morda niti eno niti drugo. Rock zato povsem upravičeno označi zgodovino kriminološke misli kot zaporedje naglih preskokov z ene delno preverjene hipoteze na drugo oziroma kot nizanje razmeroma nepovezanih in teoretsko slabo razvitih analitičnih epizod.⁴ Downes pa primerja izkustvo stalnih paradigmatskih revolucij z občutkom »blodenja po metafizičnem močvirju«.⁵

(b) Privednik »nova« zavaja, kolikor zbuja vtis, da je radikalna kriminologija v sedemdesetih letih dobesedno vzniknila iz nič, ne da bi se lahko pri tem oprla na kakršnokoli omembe vredno tradicijo. To pa nikakor ne drži. Že v osemnajstem stoletju je **science of police**,⁶ malone docela prezrta v zgodovinskih prikazih razvoja kriminologije (ki iz tega obdobja omenjajo zgolj prispevke t. i. »klasičnih« kriminologov, npr. Beccarije, Voltaira, Bentham in Blackstona), opozorila na zveze med politično ekonomijo in državo: kriminalitete in kazenskega prava ni analizirala ločeno od družbenoekonomske in politične strukture. Zlasti pomembna so Colquhou-nova dela, v katerih razčlenjuje povezave med revščino in kriminaliteto: »V stanju bede, pomanj-

* Zoran Kanduč, doktor znanosti, raziskovalec, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana.

¹ Težavam v zvezi s poimenovanjem se je najbolje izogniti s pojmovnimi opredelitvami posameznih spornih oznak. Hkrati s tem pa bomo v pričujočem sestavku nakazali še predpostavke, na katerih temelji razumevanje problemskih sklopov, ki sicer pritegujejo pozornost radikalne družboslovne (in kajpak tudi kriminološke) misli.

² Prim. Lopez-Rey, str. 130.

³ Prim. Pelfrey, *The Evolution of Criminology*, str. 54.

⁴ Prim. Rock, »Has Deviance a Future?«, str. 290—303.

⁵ Prim. Downes, str. 498.

⁶ Pregledno Reiner, str. 270—274.

kanja in obupa je mogoče hitro preiti k izvršitvi kaznivega dejanja.⁷

F. Turati je že v drugi polovici devetnajstega stoletja razvil marksistično razlago kriminalitete in opozoril na ključno vlogo ekonomskih dejavnikov. Sledila mu je vrsta avtorjev,⁸ npr. A. Niceforo, M. Nordau, A. Loria, B. Battaglia, A. Marro, N. Colajanni idr., ki so, na ta ali oni način, povezovali kriminalne pojave in različne oblike njihovega nadzorovanja s temeljno strukturo kapitalistične družbe, razrednim bojem, ekonomskim in kulturnim položajem delavskega razreda ipd. O odmevnosti in vplivnosti socialistične perspektive v kriminologiji govori tudi dejstvo, da je leta 1899 Pravna fakulteta v Amsterdamu razpisala nagrado za sistematičen in kritičen pregled literature, ki obravnava vpliv ekonomskih razmer na kriminaliteto. Vrhunc marksistične kriminologije iz tega obdobja nedvomno predstavlja Bongerjevo delo »Kriminaliteta in ekonomske razmere«.⁹ Nekako od dvajsetih let tega stoletja dalje so se marksistična razmišljanja čedalje redkeje pojavljala v kriminoloških spisih. Radikalni teoretički so bili izpostavljeni hudim pritiskom. Denarna sredstva so bila namenjena predvsem tistim raziskavam, ki niso postavljale pod vprašaj obstoječe družbenoekonomske in politične ureditve. Poleg tega pa je »ortodoksija«, ki jo je mednarodno komunistično gibanje vsiljevalo svojim članom, v marsičem ovirala razvoj ustvarjalne misli. V zahodni Evropi je neodvisna marksistična teorija sicer preživelata, vendar se z vprašanjem kriminalitete in kazenskega prava ni ukvarjala, kar je ob dveh svetovnih vojnah, vzponu nacizma in obilici

⁷ P. Colquhoun, *Treatise of Indigence* (1806), str. 239, cit. po Reiner, *ibid.*, str. 143. V luči Colquhoumove kriminologije se ključne določilnice kriminalitete nahajajo v ekonomski in politični strukturi družbe. Vendar pa Colquhoumove razlage niso deterministične ali redukcionistične (ekonomistične). Po njegovem mnenju kaže iskatki družbenopsihološko povezano med neugodnimi ekonomskimi razmerami in kriminalnim vedenjem v značaju revnih ljudi. Sicer pa se je *science of police* ukvarjala z zelo raznolikimi problemskimi sklopi, kakršni so, denimo, vzdrževanje družbenega reda, prepričevanje nezaželenih družbenih pojavov, upravljanje s problematičnimi segmenti prebivalstva, varovanje zasebne lastnine in javnega reda, načrtovanje političnih ukrepov, usmerjenih v zagotavljanje družbene blaginje, obče sreče, ipd. Prim. Smart, str. 80.

⁸ Za podrobnejši prikaz in pregled literature prim. S. Schafer in R. D. Knudten (ur.), *Criminological Theory*, str. XXXIII—XXIV.

⁹ Bongerjeva analiza je zelo podobna Durkheimovi, saj povezuje kriminaliteto s sebičnostjo. Vendar pa je med njima tudi pomembna razlika: Bonger namreč pojasnjuje razkroj družbenih integrativnih vezi in izredni razmah razdiralne individualistične miselnosti z razvojem kapitalistične družbe. Zato po njegovem

drugi perečih družbenih problemov bržkone povsem razumljivo.

Radikalne zamisli imajo spoštljivo tradicijo tudi v ameriškem prostoru. Tako je, denimo, E. Livigsten že leta 1822 (ko je bil Marx star komaj štiri leta) zapisal, da »so bili, če odmislimo redke izjeme, interesi večine povsod in v vseh zgodovinskih obdobjih žrtvovani interesom manjšine na oblasti. Povsod so bili kazenski zakoni sestavljeni tako, da so podpirali to oblast.«¹⁰ Osemdeset let pozneje je C. Darrow, najbolj znan ameriški advokat tistega časa, priobčil tole misel: »Ni si težko predstavljati, kako bi se znebili pojava, ki ga imenujemo kriminaliteta. To bi lahko storili tako, da bi vsakomur ponudili priložnost, da bi zaživel normalno življenje, hkrati pa bi odpravili vse posebne privilegi.«¹¹ Navzlic ugledu, ki sta ga uživala omenjena pisca, njune ideje niso prodrlle v ameriško mainstream kriminologijo¹² (oziroma v pravno kulturo nasprotno). To kajpak ne pomeni, da so sociologi docela prezrli endemično bedo množic ali »zločine« bogatih in močnih. Dokaj podrobno so denimo preučili družbene in psihične posledice »dijunkcije« med kulturno določenimi cilji (oziroma vrednotami) in družbeno strukturiranimi možnostmi za njihovo doseganje. Vendar pa niso — razen posamičnih izjem — postavili pod vprašaj kapitalističnega sistema kot takega.

c) Že kratek »sprehod« po zgodovini kriminološke misli nam razkrije, da je bilo marsikaj, kar se danes ponuja kot novo, v bistvu nekoč že spoznano in pogovarjano, nato pa preprosto pozabljeno ali celo zaprto.¹³ Spreminja se le empirično gradivo, poglaviti

mnenju družbeno pogojene sebičnosti ni mogoče ukrotiti zgolj z nadzorovalnimi mehanizmi, katerih cilj je povezati posameznika z družbeno celoto, zakaj kapitalistična družba je že kot taka temeljni izvor egoizma. Bonger je torej iskal vzroke psihičnih sil, denimo težnje po kopiranju gmotnih dobrin in denarja, v strukturi industrijske družbe, zlasti v prevladujoči kulturi tekmovanja in v imperativu profitnosti, ki ga gospodarski sistem naslavlja na vse ekonomske subjekte.

¹⁰ Cit. po Friedrichs, str. 36.

¹¹ Prav tam, str. 37.

¹² Izraz »mainstream« v angleškem jeziku označuje skupino idej, s katerimi se strinja večina članov določene skupnosti. Zato bi ga lahko opisali z besedno zvezzo »nekaj, kar je normalno ali konvencionalno«. Kriminološki »srednji tok«, ki je (bil) predmet kritike radikalnih kriminologov, obsega zvečine pozitivistične razlage vzrokov kriminalnega vedenja. Poimenovali bi ga lahko tudi z oznako »korekcionalistična kriminologija«, saj izhaja iz podmene, da je družboslovni (kriminološki) problem istoveten z družbenim problemom (npr. kriminaliteto). Cilj znanstvenega raziskovanja je potem takem nakazati možnosti reševanja oziroma rešitve družbenih problemov.

¹³ Prim. Sellin, str. 7—14.

teoretski poudarki pa ostajajo bolj ali manj isti. Seveda pa je izraz »novo« v današnjem času zelo mikaven: pogosto je sopomenka za »dobro« ali »vredno premisleka«. Takšno stališče do novosti nikakor ni značilno zgolj za kriminologijo. Izrašča namreč iz miselnosti, ki — v zadnji instanci — korenini v nujnosti ekonomskega sistema. Silovita gonja za presežno vrednostjo oziroma profitom zvišuje obseg likvidacije starih blag, da bi jih lahko nadomestili novi izdelki. Potreba po zastarelosti se tako zajeda v vse pore družbenega življenja: načrtovana zastarelost je vsepričujoča; ne izmuznejo se ji niti potrošne niti miselne dobrine. Nenehno kipenje »novega« pogosto zastira pogled na stalnico: na temeljno strukturo družbe, na njen zastareli ekonomski sistem, ki vztraja v svoj bistveni istovetnosti — tudi po zaslugi iluzije, da se stalno spreminja in prenavlja. Vendar pa razvoj ni nujno napredek, zakaj možno je tudi gibanje (dinamika) brez kakovostnega premika naprej. Zato se kaže znebiti predsodka, da je novo vselej in povsod boljše od starega: »**Bistveno spoznanje marksizma je v tem, da mrtvo delo vlada nad živim, da reči vladajo nad dejavnostjo, da preteklost zapoveduje sedanjosti.**«¹⁴ Ravno zato, ker je preteklost pozabljena, lahko nemoteno vlada naprej: da bi jo mogli preseči, se je moramo najprej spominjati — pozabljeni misli je zatorej treba najprej iztrgati iz okovov družbene amnezije.

Tudi v kriminologiji je pozabljjanje neločljiva sestavina njenega razvoja: problemi in teoretske rešitve se rojevajo, padajo v pozabo in se pozneje zopet prikažejo: tokrat kot novosti. Uvid v to nenavadno presihanje idej ima vendarle določeno spoznavno vrednost. Med drugim kaže na to, da so razlogi za (ne)priljubljenost posameznih teorij le redko strogo znanstveni. Še največkrat se skrivajo v spremenjenih družbenih razmerah: dogajanja v družbi se namreč nalagajo v zavest posameznikov v obliki osebnega izkustva, zaradi katerega utegne postati določena teorija nenadoma nezadostna, zastarella, druga pa polna smisla in razlagalne moči. V tem ni seveda nič presenetljivega. Kriminologi pač ne žive v slonokoščenih stolpih. Njihova snovanja so v marsičem družbeno (nad)določena: ne le z implicitnimi ali eksplicitnimi podmenami o naravi človeka in družbe, pa o bistvu morale, prava ali politike, mavec tudi z lastnimi izkušnjami in — kar je morda še bolj pomembno — z osebnim načinom življenja.¹⁵

¹⁴ Jacoby, str. 39. Širše o pojmu »postvarelost« MacLean, »Alienation, Reification and Beyond: The Political Economy of Crime«, str. 366—372.

¹⁵ Gouldner opozarja, da je sleherna družboslovna teorija v bistvu, t. j. na ravni svojih najglobljih in nemalokrat neekspliciranih ali celo nezavednih pred-

Številni komentatorji¹⁶ so pokazali, da so tudi radikalne kriminologe v prvi vrsti radikalizirala zgodovinska dogajanja ob koncu šestdesetih let, vpliv marksizma pa je bil zgolj drugotnega pomena: njegova vrednost je bila predvsem v tem, da je ponudil ustrezeno pojmovno mrežo za izražanje radikalnih idej.

1.2. »Kritična« kriminologija?

Radikalna kriminologija nedvomno je kritična. Če se predstavlja s tem imenom, ni temu kaj oporekat. Matthews¹⁷ jo označuje kot »slabo vest« tradicionalne kriminologije, saj je opozorila na vrsto njenih, poprej zvečine prezrtih pomanjkljivosti. Problematična je predvsem narava kritičnosti radikalne kriminologije. Njene kritike so bile namreč, vsaj v za-

postavk in podmen, po eni strani politična teorija, po drugi strani pa osebna teorija, namreč teorija, ki jo prežemajo in v kateri se izražajo avtorjeve osebne življenjske izkušnje. V tem oziru je vsaka družboslovna teorija politično in osebno relevantna, neizbrisno zaznamovana s subjektivno doživetim in dojetim družbenim položajem subjekta, ki jo izjavlja in avtorizira. Dobršen del sociološke dejavnosti izvira tako ravno iz prizadevanj posameznih sociologov, da bi raziskali, objektivirali in posplošili nekatere svoje — globoko zakoreninjene — osebne, dasiravno družbeno-zgodovinsko pogojene in naddoločene, izkušnje. V ozadju sociologove težnje po spoznavanju družbenega sveta, v katerem živi, se zato praviloma skriva — bolj ali manj zavestna — želja, da bi preučil tiste vidike zunanjega sveta, ki so zanj pomembni: ne glede na to, ali se tega zaveda in ali to osebno hoče, se potem takem v svojih soočanjih z družbenim svetom pravzaprav sooča s samim sabo, četudi je često prepričan, da počne nekaj povsem nasprotnega. Prim. Gouldner, str. 40.

¹⁶ Radikalna kriminologija se je pojavila v šestdesetih letih, ki so bila prelomna za nadaljnji razvoj kriminologije. V tem obdobju sta se namreč pojavili tudi teorija nadzorovanja in teorija etiketiranja. »Control theory« je izhajala iz domneve, da se kriminaliteta razrašča vzporedno (premosorazmerno) s slabljenjem nadzorovalnih mehanizmov, katerih naloga je »brzanje« posameznikov. *Labelling theory* pa je opozorila na dvoje: (a) kriminaliteta je »družbeni konstrukt«, nasledek »moralnega podjetništva«; (b) proces etiketiranja določa razredna (ali kaka druga, npr. rasna) pristransost. Radikalna kriminologija (teorija konflikta) pa je pokazala na zveze med kazenskim pravom in ekonomsko ureditvijo družbe. Njeno »rojstvo« so zaznamovali trije dejavniki: vietnamska vojna, protikulturno gibanje in politični protesti (zoper rasno, spolno, seksualno in drugo diskriminacijo). To je bil čas, v katerem se je razblnil optimizem zgodnjih šestdesetih let, vera v »Great Society«, v projekte, ki naj bi odpravili revščino in z njo povezana »družbena zla«. Zahodne države so doživljale »krizo legitimnosti« (Friedrichs), »izgubo zaupanja« (Lipset), »moralni bankrot« (Platt).

¹⁷ Prim. Matthews, »Taking Realist Criminology Seriously«, str. 371.

četnem obdobju, izrazito antitetične, v bistvu so bile plod nasprotovanja (»kljubovanja«) izhodiščem dominantne **mainstream** kriminologije, iz katerega se je nato izoblikovala zrcalna podoba predmeta kritika.

Chambliss¹⁸ meni, da je abstraktna zoperstavljenost (ali nasprotipostavljenost) teoretskih izhodišč tradicionalne in kritične kriminologije neogibna posledica dejstva, da se slednji vpisujeta v dve nezdružljivi družboslovni paradigm, t. j. »funkcionalistično« in »dialektično«, ki izhajata iz docela nasprotnih predstav o družbi. Rezultat so razhajajoče se hipoteze o vsebini in funkcijah kazenskega prava, družbenih posledicah kriminalitete in vzrokih kriminalnega vedenja. Oglejmo si najprej funkcionalistične domneve. (1) Dejanje je kriminalno (kaznivo), ker prizadene temeljne moralne vrednote članov določene družbe. (2) Dejanje je kaznivo, ker prekoračuje mejo strpnosti, ki jo opredeljuje kolektivna zavest (**conscience collective**). (3) Ker store pripadniki nižjih slojev več kaznivih dejanj kakor drugi člani družbe, obstaja večja verjetnost, da bodo odkriti in obsojeni (kaznovani). (4) Kriminaliteta je normalen in stalen družbeni pojav, ki je potreben in nujen v vsaki (»zdravi«) družbi. (5) S povečanjem specializacije in družbeno delitve dela se krepi vloga civilnopravnega (»restitutivnega«) reševanja sporov, vloga kazenskega prava pa postaja razmeroma nepomembna (ali vsaj manj pomembna). (6) Socialistična in kapitalistična družba bi morali imeti ob podobnih stopnjah industrializacije in birokratizacije podoben obseg kriminalitete. (7) Zaradi kriminalitete se ljudje bolj zavedajo skupnih interesov in vrednot. (8) Kaznovanje krepi družbenе vezi in solidarnost med ljudmi.

Katere pa so, po Chamblissovem mnenju, marksistične domneve? Združimo jih lahko v tri skupine.

(a) Hipoteze, ki se nanašajo na vsebino in funkcije kazenskega prava: (1) ravnanje je opredeljeno kot kaznivo, ker nasprotuje interesom vladajočega razreda; (2) člani vladajočega razreda lahko v večji

meri kakor člani podrejenega razreda nekaznovano kršijo zakonske norme; (3) člani vladajočega razreda bodo redkeje ožigosani kot kriminalci, saj nadzorujejo produkcijska sredstva, s tem pa posredno tudi delovanje države oziroma ustvarjanje in uporabljjanje prava; (4) industrializacija kapitalistične družbe poglablja razredno razcepljenost družbe, vzporedno s tem pa se povečuje tudi vloga kazenskega prava, ki brzda nasilne konfrontacije med antagonističnimi razredi in na ta način prispeva k politični trdnosti družbe.

(b) Hipoteze, ki se nanašajo na družbene posledice kriminalitete: (1) kriminaliteto je mogoče izrabiti za oblikovanje ideološke (»napačne«) zavesti, saj ustvarja in krepi prepričanje, da se interesi deprivilegiranih (izkoriščanih in zatiranih) ujemajo z interesi vladajočega razreda; (2) kriminaliteta zmanjšuje povpraševanje po delu: zaposlitve ne daje le kriminalcem, marveč tudi sodnikom, policistom, paznikom, socialnim delavcem, kriminologom in vsem drugim, ki, na ta ali oni način, prihajajo do zasluga zaradi njenega obstoja; (3) kriminaliteta priteguje pozornost članov podrejenega razreda na družbeno škodo (krivice), za katero so odgovorni člani tega istega razreda: na ta način odvrača pozornost od — praviloma neprimerno resnejše — družbene škode (krivic), za katero so odgovorni člani vladajočega razreda oziroma delovanje kapitalističnega družbenoekonomskega sistema; (4) kriminalizacija ravnanj, značilnih za pripadnike delavskega razreda, omogoča nadzorovanje potencialno revolucionarnih družbenih slojev; (5) kriminaliteta ni ontološka entiteta, ampak družbeni konstrukt, ki obstaja le v meri, v kateri ga nenehno ustvarjajo in obnavljajo tisti, ki jim to prinaša določene (ekonomske ali politične) koristi.

(c) Hipoteze, ki se nanašajo na vzroke kriminalnega vedenja: (1) kaznivo dejanje je odziv na življenske razmere, ki jih naddoloča razredna pripadnost; (2) inkriminirane oblike vedenja so bolj značilne za pripadnike podrejenega razreda, ker nosilci družbene moči redkeje inkriminirajo značilne vedenjske vzorce pripadnikov vladajočega razreda; (3) deprivilegirani člani družbe bodo pogosteje ožigosani kot kriminalci, ker zaradi svoje nemoči ne morejo vplivati na delovanje kaznovalnega aparata; (4) vsebina in oblika kriminalitete se spreminja v odvisnosti od politične in ekonomske strukture dane družbe danega časa; (5) v socialistični družbi bi moralo biti manj kriminalnega vedenja, saj bi bila ostrina razrednega boja v njej manjša.

Temeljna pomanjkljivost Chamblissovega – v marsičem zelo poenostavljenega – prikaza funkcionalističnih in marksističnih hipotez v zvezi z značil-

¹⁸ Prim. Chambliss, »Functional and Conflict Theories of Crime«, str. 1–21. Podrobnejše o teoretskih razhajanjih med funkcionalizmom in marksizmom Šušnjić, str. 165–182; Kuvačić (1990), str. 7–21. Stevilni avtorji opozarjajo tudi na podobnosti ali celo stičišča med strukturalnim funkcionalizmom in marksizmom. Njuna najvažnejša skupna lastnost je, da preučujeta določen družbeni pojav glede na učinke, ki jih izizza znotraj širše družbene strukture. Ključne logično-teoretske prvine tovrstnega analitičnega pristopa so: (a) pojav, ki ga je treba raziskati; (b) posledice, ki jih pojav povzroča; (c) sistem, katerega sestavni deli so tako preučevani pojav kot njegovi učinki. Prim. Stinchcombe, str. 80–93; Van den Berghe, str. 695–705.

no kriminološko problematiko je v tem, da zbuja vtip, da ima kriminolog na voljo zgolj izbiro med eno in drugo »paradigma«. Sprejme lahko podmene prve ali druge teoretske perspektive: tretja možnost ni dana. Chambliss je ocenil razlagalno vrednost omenjenih modelov na podlagi desetletnega raziskovanja kriminalitete v Seattlu (ZDA) in Ibadanu (Nigerija): njegova sklepna ugotovitev je bila, da marksistične hipoteze bolj dosledno od slikavajo stanje in procese v realnem družbenem svetu.¹⁹ Po našem mnenju pa je treba storiti še nekaj več kot zgolj empirično preverjati splošne in abstraktne teoretske predpostavke. Potrebno je predvsem teoretsko delo: dialektično posredovanje zoperstavljenih stališč, modifikacija funkcionalističnih domnev v luči marksističnih in obratno — šele tako se lahko dokopljemo do ustreznejšega razumevanja posameznih problemskih sklopov znotraj kriminološkega polja.

Sicer pa antitetična kritična drža ni značilna zgolj za radikalno kriminologijo. Celoten razvoj kriminologije je mogoče opisati kot izmenično menjavanje »teze« in »antiteze« (z vmesnimi poskusi sintetiziranja zoperstavljenih teoretskih pogledov).²⁰ Oglejmo si nekaj ilustrativnih zgledov. Začnemo lahko z razmerjem med klasično in pozitivistično kriminologijo. Klasična kriminologija je izhajala iz domneve, da je človek (in potem takem tudi storilec kaznivega dejanja) razumno in svobodno bitje. Vendar pa v njeni optiki svoboda ne izključuje manipulabilnosti: na človeško ravnanje je mogoče vplivati, zlasti z grožnjo z nečim, kar je povezano z bolečino in trpljenjem: zato je zanje kaznovanje ključni mehanizem družbenega nadzorovanja (presenetljivo je, da so »klasični« avtorji docela prezrli vpliv neformalnega družbenega nadzora: to njihovo pomanjkljivost je odpravila šele sodobna poklasična krimi-

¹⁹ Chamblissove ugotovitve govore v prid domnevi, da ostajajo kazniva dejanja, ki so v interesu vladajočega razreda, v precejšnji meri nekaznovana. Vrsta nezakonitih dejavnosti, npr. kockanje, prostitucija, razpečevanje drog, oderuščvo, prodaja pornografije ipd., poteka v sodelovanju s policijskimi in političnimi strukturami. Med njimi in dobavitelji prepovedanih dobrin obstaja neke vrste simbolično razmerje. Na podlagi zbranega empiričnega gradiva Chambliss sklepa, da dejanska funkcija nadzorovalnega aparata ni zmanjševanje kriminalitete ali krepitev javne morale, marveč »upravljanje« z nezakonitimi dejavnostmi. Pri tem država sodeluje s »podzemljem«, s čimer pravzaprav spodbuja pojavne, proti katerim bi se morala boriti. Pod udarom kazenske represije pa se znajdejo zvečine zgolj »majhne ribek«, katerih »zločini« predstavljajo neznatno grožnjo dani družbi. Prim. Chambliss, »The Political Economy of Crime: A Comparative Study of Nigeria and the USA«, str. 167—181.

²⁰ Prim. Pepinsky, str. 300—309.

nologija). Pozitivistična kriminologija je tovrstne podmene postavila na glavo. Kriminalno vedenje je iz njenega zornega kota determinirano z biološkimi, psihičnimi ali družbenimi vzroki, na katere posameznik ne more vplivati ali jih obvladovati. Prestopnik je ravno zaradi svoje prirojene (podegovane), pod vplivom okolja pridobljene ali s samodejavnostjo proizvedene kriminalne dispozicije drugačen²¹ od drugih, normalnih ljudi.

Pozitivisti so »specifično razliko« kriminalcev opisovali zelo različno: zaostanek na nižji stopnji v razvoju človeške vrste (Lombroso); slaboumnost oziroma nizek inteligenčni kvocient (Goddard); genetske oziroma dedne pomanjkljivosti ali anomalije (Hall-Williams, Ellis);²² neustreznost vključenost v mrežo medosebnih vezi, povezana z odsotnostjo trdnih moralnih prepričanj, ki večino ljudi silijo, da ravnajo v skladu z zakonom (Hirschi);²³ ekstrovertiranost z močno izraženim nevrotizmom (Eysenck);²⁴ impulzivnost: nezmožnost posameznika, da odloži zadovoljitev svojih potreb ali želja; nezadostna »udružbljenost«, ki ima za posledico neupoštevanje občutij in bolečin drugih ljudi (Wilson-Herrstein);²⁵ **présentisme**: usmerjenost v sedanjost, nezmožnost, da se razmišlja in ravna v skladu z dolgoročno racionalnostjo (Cusson); šibek nadjaz, ki ga psichoanalitiki opredeljujejo kot zmožnost subjekta, da inhibira svoje protidružbene nagonske impulze; močno

²¹ »Prestopnik je bil bistveno drugačen od lojalnega državljanega. Ta zamisel je stalno oblikovala pozitivistično podobo prestopništva. Razlikovanje je namreč protežirana metoda pozitivistične razlage. Vsaka šola pozitivistične kriminologije je sledila svoji lastni teoriji o razlikovanju med konvencionalnimi in kriminalnimi osebami. Sleherna od njih se je po drugi strani nagibala k temu, da je pretirano poudarjala te razlike.« Matza, str. 11—12.

²² Podrobno o individualističnih kriminoloških teorijah Lilly, str. 26—39.

²³ Prim. Gottfredson in Hirschi, str. 85 in dalje.

²⁴ Prim. Eysenck, str. 130—154.

²⁵ Prim. J. Q. Wilson in R. J. Herrnstein, *Crime and Human Nature*, New York 1985. V tem delu sta pisca želeta razložiti, »zakaj je pri nekaterih posameznikih večja verjetnost, da bodo izvršili kaznivo dejanje« oziroma »zakaj nekateri store več resnih kaznivih dejanj, drugi pa ne«. (str. 20—21) Gre torej za pojasnitev »kriminalnosti«, in ne »zločina«: »Obstoje biološke predispozicije pomeni, da okoliščine, ki sprožijo določeno vedenje pri eni osebi, ne bodo imele istega učinka pri drugi osebi. Pomeni tudi, da družbene sile ne morejo z ustrahovanjem odvрmiti vseh sto odstotkov prebivalstva od izvršitve kaznivega dejanja. V distribuciji kriminalitete znotraj družbe in med družbami se utegne zatorej, vsaj v določeni meri, zrcaliti distribucija konstitucionalnih dejavnikov. Kriminalitete ne moremo dojeti, ne da bi upoštevali kriminogeno predispozicijo in njene biološke korenine.« (str. 103).

izraženi občutki krivde ali občutja manjvrednosti (Freud, Alexander-Healy, Aichhorn, Friedler);²⁶ posebna »kriminalna duševnost« oziroma posebni (patološki) »miselni vzorci« (Yochelson-Samenow);²⁷ prikrajšanost za materino ljubezen v zgodnjem otroštvu (Bowlby);²⁸ neustrejni odnosi med sinom in očetom: sovraštvo do očeta se v odraslem obdobju nezavedno izkazuje v razmerjih do likov družbene avtoritete (Andry). Že iz zelo nepopolnega prikaza »specifičnih razlik« je mogoče razbrati, da so razlage pozitivističnih kriminologov precej različne. Fiziološke teorije postavljajo žarišče odklonskega ravnanja v genetsko strukturo posameznika: deviant se rodi abnormalen med normalnimi ljudmi. Psihološke teorije izhajajo iz normalnega posameznika, ki na določeni točki svojega razvoja »zaide« s prave poti — posledica je abnormalna osebnostna struktura, katere izraz je odklonsko ravnanje. Iz zornega kota socioloških, t. j. strukturalnih, subkulturnih in ekoloških teorij je videti odklonsko ravnanje kot re-akcija normalnega posameznika na poseben splet družbenih okoliščin, v katerih se nahaja. To, po čemer se vendarle razlikuje od drugih, normalnih ljudi, so posebne (sub- ali kontrakultурne) vrednote, ki se razlikujejo od konvencionalnih, vendar jih lahko — v določenih razmerah — pridobi vsakdo.

Pozitivistisklepajo nekako takole: (a) kriminalno vedenje je drugačno od nekriminalnega; (b) torej so tudi kriminalci drugačni od nekriminalcev; (c) kriminalno vedenje je škodljivo in zato problematično; (d) torej so tudi kriminalci problematični: z njimi je treba nekaj ukreniti, po možnosti »nevtralizirati« njihovo kriminogeno dispozicijo (če pa to ni mogoče,

²⁶ Podrobno o psihoanalitičnih teorijah kriminalnega vedenja Hollin, str. 34—37.

²⁷ Prim. S. Yochelson in S. Samenow, *The Criminal Personality*, Aronson, New York 1976. Pisca govorita o posebni »kriminalni duši«, ki naj bi bila vzrok manipulativnega in preračunljivega razmišljanja in delovanja. »Kriminalne duše« ni mogoče zastrašiti s kaznijo niti poboljšati z rehabilitativnimi prijemi. Domneve omenjenih avtorjev seveda niso preprosto napačne. Nekatere prestopniki so zares preračunljivi in dojemajo izvršitev kaznivega dejanja kot racionalno sredstvo za dosego določenega cilja. Vendar pa razmišljaj teh dveh piscev ni mogoče opreti na empirično gradivo ali na neoporečne teoretske razloge, ki bi dopuščali artikulacijo splošnega etiološkega modela. Tako denimo ni prepričljivih dokazov, da slehernega kriminalca dejansko označuje posebna »kriminalna duša« (njuna raziskava temelji na zelo specifični skupini institucionaliziranih storilcev). Poleg tega pa avtorje ne pojasnita, zakaj in kako se izoblikuje »kriminalna duševna struktura«.

²⁸ Prim. J. Bowlby, *Forty-Four Juvenile Thieves*, Tindall and Cox, London 1946; *Child Care and the Growth of Love*, Penguin, Harmondsworth 1953.

jih je treba vsaj izločiti iz normalnega družbenega življenja). Z njihovega gledišča je odklonsko ravnanje patološko in zatorej ni stvar proste izbire: nobena normalna oseba ne bi svobodno izbrala, da bo deviantna. Pozitivistične domneve, ki so — kot smo videli — zrcalna slika domnev klasične kriminologije, je postavila na glavo nova teorija odklonski (NTO).²⁹ V njeni optiki je odklonsko ravnanje normalno, se pravi motivi, ki ga gibljejo, so normalni: prisotni so v slehernem človeku. Empirične raziskave so, poleg tega, pokazale, da so odklonska ravnanja precej razširjen pojav. Posebna komisija ameriške vlade je npr. leta 1971 ugotovila, da 91 odstotkov odraslih Američanov priznava, da so storili dejanja, zaradi katerih bi bili lahko obsojeni na krajo ali daljšo zaporno kazen.³⁰ Dasiravno kaže tovrstne ugotovitve obravnavati kar se da previdno, vendarle opozarjajo na nekaj, kar postavlja pod vprašaj pozitivistične razlage: reprezentativnost »uradnih« (t. j. odkritih in kaznovanih) storilcev ka-

²⁹ Pred nastopom teorije etiketiranja se je večina kriminologov zadovoljila z opredelitvijo, po kateri je zločin »vedenje, ki prekrši kazenskopravno normo«. Takšno razumevanje je usmerjalo raziskovanje in zamejevalo predmet kriminologije. Kriminologi so tako izhajali iz podmene, da »vedo«, kaj je zločin, zanimali so jih zgolj njegovi »vzroki«. Ob tem se nekako prezrli, da se »kaznivost« spreminja v času in prostoru, pa tudi od ene dejstvene konstelacije do druge. **Labelling theory** pa je preučevala tri sklope vprašanj. (a) Kaj določa, da so nekatere ravnanja določena kot kazniva? (b) Zakaj so nekateri kršilci etiketirani kot »kriminalci«? (c) Kakšne so posledice etiketiranja? Njeno izhodišče je podmena, da človeško vedenje ni »inherentno« kriminalno ali odklonsko. To, zaradi česar je neko ravnanje »kaznivo«, ni njegova škodljivost, ampak reakcija države, ki ustvari specifično »realnost«: »Zakonska opredelitev umora omogoča razvrščanje dejanj odvzema življenja na ta način, da so nekatere videti scela obsodbe vredna in brez slehernega družbeno sprejemljivega razloga, s katerim bi se jih dalo upravičiti. Nekatere oblike odvzema življenja so označene kot umor, druge niso. To, po čemer se razlikujejo, ni vedenje kot tako, ampak način, kako so družbeni odzivi nanje normativno urejeni. Vedenje je v bistvu isto: usmrtiltev policista ali smrt, ki jo povzroči policist; ustreliti ostareloto žensko v hrbot ali vojnega sovražnika; črni suženj ubije belega gospodarja ali beli gospodar ubije črnega sužnja; pijani voznik podre pešca ali nekdo umira počasi zaradi raka, ki ga je povzročila onesnaženost narave. Vse to so primeri ubijanja. Samo nekateri izmed njih so označeni kot umor. Drugi pa so opravičeni, ali pa gledajo nanje, npr. v primeru nevarnega industrijskega onesnaževanja, kot na nekaj, kar je nujno za zdravje našega gospodarstva. Oblika in vsebina tega, v čemer vidijo umor, se tako spreminja glede na družbeni kontekst in okoliščine. To ni značilnost nečesa, kar bi bilo naravno ali univerzalno odklonsko«. Pfohl, str. 284. Prim. še Knutsson, str. 20—27; Schur, *Labelling Deviant Behavior*, str. 100—115.

³⁰ Povzemamo po Ditton, str. 74.

znivih dejanj. Opraviti imamo z naslednjim problemom: (a) velik del kaznivih dejanj ni prijavljen policiji; (b) velik del prijavljenih kaznivih dejanj ni raziskan (storilec ni odkrit); od tod se zastavlja vprašanje: ali potem takem lahko — glede na velikost »temnega polja« — na podlagi uradnih statistik postavljamo domneve o kriminalnem vedenju nasploh? M. B. Clinard odgovarja negativno: »Uradne statistike o odklonskem ravnjanju niso zanesljivo merilo števila in lastnosti deviantov, ne glede na to, ali gre za podatke o delinkvenci, kriminaliteti, duševnih boleznih ali uživanju alkohola in mamil.«³¹ Problem se še zaostri, če upoštevamo zločine belih ovratnikov, med katere sodijo dajanje in sprejemanje podkupnine v poslovnem svetu in v politiki, kršitve poklicne etike s strani strokovnjakov z visoko izobrazbo (npr. zdravnikov in odvetnikov), kršitve trgovinskih predpisov in predpisov o varnosti pri delu, prodajanje nezdrave hrane ali škodljivih zdravil, zlorabe patentov in zaščitnih znamk, lažno predstavljanje v reklamah ipd. Številni kriminologi dokazujejo, da tovrstni prestopki niso le zelo razširjeni, ampak pogosto celo obče sprejeta praksa v poslovnem in političnem svetu (zato ni nič nenavadnega, da se posamezniki nemalokrat opravičujejo s trditvijo, da »vsi delajo na tak način«). Iz vsega povedanega bržkone ni težko razumeti, zakaj vidi NTO v uradnih statistikah predvsem družbeni konstrukt, ki je v najboljšem primeru izkaz o tem, koga je država etiketirala, v najslabšem primeru pa potrditev mistifikacij, v katere verjame država, oziroma krepitev zmotnih predstav o kriminaliteti, s katerimi zavaja javnost.

Iz zornega kota NTO je odklonsko ravnjanje bodisi kapriciozno izkazovanje svobodne volje ali pa (bolj ali manj) neustrezen, vendar še vedno racionalen

³¹ Clinard, str. 57. V zvezi z vprašanjem merjenja dejanskega obsega kriminalitete v dani družbi in v danem časovnem razdobju sta se izoblikovali dve temeljni teoretski perspektivi: realistična in konstruktivistična (ali interpretativna). Prva izhaja iz podmene, da kriminalita objektivno obstaja »tam zunaj« v polju družbe (kot nekakšna kantovska **Ding an sich**): to je temno polje, resničnost kriminalitete, ki je neodvisna od tega, ali jo kdo zazna (in se nanjo odzove). Realistična razлага ima dve različici: (a) model lijaka (na vsaki točki delovanja kazenskopravnega aparata izpade določeno število kršilcev, tako da se le neznatno število vseh kaznivih dejanj izteče v obsodbo njihovih storilcev); (b) model mreže (kriminalita je ocean, v katerem plavajo velike in majhne ribe, kaznovalni aparati pa je ribič, ki z mrežo lovi predvsem majhne ribe, večjim pa se izogiba oz. se z njimi ne ukvarja). Konstruktivistična teorija pa izhaja iz podmene, da je zločin konstrukt, rezultat interpretativnih posegov, opredeljevanja in vrednotenja določenih vedenjskih vzorcev.

poskus reševanja določenega problema oziroma odzivanja na določeno živiljenjsko situacijo. Dejanje kot tako zanjo ni problematično, problematična je družbena reakcija nanj, in sicer v več ozirih. Družbena reakcija ne rešuje problemov, ampak jih često celo ustvarja in zaostruje, v smislu **deviancy amplification** (Wilkins) ali povzročanja »drugotne odklonskosti« (Lemert), t. j. odklonskosti, ki korenini v — zaradi stigmatizacije in etiketiranja — spremenjeni samopodobi (»self concept«) posameznika.³² Glede na to, da je za NTO odklonsko ravnjanje normalno (v smislu, da je razpršeno po celotni družbeni strukturni, ne pa zgoščeno zgolj v tem ali onem segmentu, in razmeroma pogosto), je »uradni« (državni) izbor »grešnih kozlov« samovoljen in nemalokrat utemeljen na zmotnih predstavah (policistov, sodnikov in socialnih delavcev) o tem, kdo so (in kakšni so) »pravi« kriminalci. Ker nosilci formalnega družbenega nadzora praviloma ravnajo v skladu z njimi, jih na ta način pravzaprav retroaktivno potrjujejo kot resnične. Če so, recimo, organi pregona prepričani, da prihajajo »pravi« kriminalci iz razbitih družin, se utegnejo opreti na to hipotezo pri odločanju o tem, zoper katere kršilce sprožiti mehanizem, ki privede na koncu do aplikacije kazenske sankcije: na ta način pa oskrbujejo teorijo, v katero verjamejo, z dokaznim gradivom, ki jo potrjuje. Tako v bistvu (po)ustvarjajo stereotip o kriminalcu kot pripadniku nižjega razreda, četudi tovrstne konstrukcije ne temeljijo na dejstvu, da člani nižjih slojev store več kaznivih dejanj, ampak v prvi vrsti na njihovi relativni družbeni nemoči (oziorama marginalnem družbenem položaju).

Zrcalna slika (v primeri s stališči pozitivistične kriminologije), ki jo v zvezi z odklonskimi pojavi, izriše NTO, je predvsem nasledek njenih predpostavk o naravi družbe in človeka. V njeni optiki sestoji družba iz skupin, ki so neke vrste vrednostno-normativni univerzumi, ki tekmujejo in se borijo med sabo. Zmagovalec, skupina, ki — na ta ali oni način — dobi več moči v odnosu do drugih, lahko svoje vrednote in norme (pa tudi zamisl o tem, kaj je

³² Pojem »self-concept« (ki se nanaša na dojemanje, razumevanje in vrednotenje samega sebe) igra nemara ključno vlogo v simboličnem interakcionizmu, v sociološki usmeritvi, znotraj katere se je razvila tudi teorija etiketiranja in stigmatiziranja. Simbolični interakcionizem je sicer utemeljen na treh predpostavkah: (a) človek deluje na okolico na podlagi pomena, ki ga ima zanj zunanj svet; (b) pomen stvari in dogodkov izvira iz družbenih interakcij; (c) pomeni se spreminjajo v interpretativnih procesih. Prim. Blumer, str. 2. Podrobno in razčlenjeno o zgodovini in teoretskih implikacij pojma »samopodoba« Burns, **The Self Concept**, London 1979.

nevarno zanjo ali za družbo nasploh) vsiljuje vsem ostalim. NTO se, skratka, zaveda družbenih razlik, razcepljenosti družbe, pa tudi dejstva, da imajo različne družbene skupine (in segmenti) različno moč, vendar ne odgovori na vprašanje, katere so strukturne lastnosti družbe, ki ustvarjajo takšno stanje. Iz nakazanega dojemanja družbe izhaja tudi epistemološko vodilo: upoštevati simbolno-imaginarni univerzum devianta, njegovo (sub)kulturo, razvozlati pomen, ki ga imajo zanj njegova odklonska ravnana; sociolog se mora torej postaviti na immanentno stališče **insiderjev** (t. j. članov posameznih skupin).³³ Zaminsel o človekovi naravi, ki ji sledi NTO, je v bistvu Rousseaujeva: človek je po svojem bistvu dober — zlo je zunaj (ozioroma, če uporabimo Sartrovo prisopodo, pekel: to so drugi). Manj ko je nepotrebne vmešavanja civilizirane družbe (ki se pojavlja v obliki nuklearne družine, izobraževalnega sistema in drugih instanc neformalnega in formalnega družbenega nadzorovanja), bolj se lahko izkazuje človekova naravna dobrota. NTO očita družbenim intervencijam utilitarnost: željo po spremjanju nekoristnega ravnana v koristno. Od tod izhaja tudi določena politična implikacija: če je izvor vsega zla v družbenih odzivih (na odklonske pojave), je rešitev razmeroma preprosta — »radikalna neintervencija« (Schur),³⁴ se pravi odprava družbene reakcije, ki se brez potrebe in neupravičeno vmešava v posameznikovo svobodo. Tovrstna stališča postanejo bržčas nekoliko bolj razumljiva, če pomislimo, da je NTO namenjala svojo pozornost predvsem ekspresivni (izrazni) deviantnosti (npr. uživanju marihuane, prostituciji ipd.), dasiravno naletimo tudi na predloge, naj se **radical non-intervention** raztegne še na nekatera utilitarna kazniva dejanja (npr. na mladoletniško prestopništvo, ki je često neškodljivo pred reakcijo institucij formalnega družbenega nadzora) in celo na umor in posilstvo (ker je tu krivda pogosto tudi na strani žrtve). Kritika, ki jo je NTO naslovila na mehanizme družbenega odzivanja na »primarno odklonskost«, v marsičem spominjajo na liberalne razlage stavk: odgovornost zanje je na strani slabega upravljanja, ne pa na strani iracionalnega ravnana delavcev (konservativno stališče) niti na strani konfliktov, ki so endemične v razredni družbi (radikalno stališče).

Kratek ekskurz v nekatere ključne poudarke NTO je koristen tudi za to, da bi lahko ustrezeno dojeli, v čem je nadaljnja razsežnost kritične naravnosti radikalne kriminologije. Komentatorji namreč pogosto pozabljaljo, da radikalna kriminologija ni zgolj

³³ Prim. Szabo, str. 54—55.

³⁴ Prim. Schur, **Radical Nonintervention**, str. 155—168.

kritika pozitivizma, ampak tudi NTO. Bistvo te kritike je v trditvi, da preučevanja družbene konstrukcije³⁵ družbenih problemov (t. j. interakcij in mehanizmov, zaradi katerih se pozornost javnosti usmerja na določene situacije, ki so prikazane kot problematične do te mere, da terjajo kazenskopravni poseg) ozioroma interakcijskih in komunikacijskih procesov med tistimi, ki so nadzorovani, in onimi, ki nadzorujejo, ni mogoče omejiti zgolj na raziskovanje subjektivnih dejavnikov, npr. na delovanje »moralnih podjetnikov«. Radikalna kriminologija skuša zato povezovati mikro- in makro-analizo: struktурno analizo objektivnih družbenih struktur in procesov z analizo subjektivne konstrukcije družbene realnosti. Le na ta način je namreč mogoče preseči relativistična stališča, ki dojemajo subjektivne procese kot neodvisne spremenljivke (se pravi ločeno od kulturno-ideološke in materialne družbene strukture). Radikalna kriminologija izhaja tudi iz drugačnega pojmovanja družbe: NTO temelji na meščanski zamisli o pluralistični družbi, katere ključna pomanjkljivost je v tem, da poistoveti pluralizem z empirično raznolikostjo (sub)kulturnih vzorcev. Seveda je nesporno dejstvo, da je kompleksna (po)industrijska družba sestavljena iz zelo različnih družbenih skupin in segmentov. Problematično pa je domnevati, da lahko vse v bolj ali manj enaki meri vplivajo na najpomembnejše gospodarske in politične odločitve. Številni sociologi³⁶ so namreč pokazali, da npr. moč v angleškem in ameriškem gospodarstvu ni razpršena na način, ki ga opisuje pluralistična teorija. V ZDA, denimo, je bogastvo osredotočeno v rokah razmeroma majhnega števila mogočnih korporacij: en odstotek ljudi ima v lasti 40 odstotkov narodnega bogastva. V Veliki Britaniji pa imata dva odstotka ljudi v lasti 55 odstotkov narodnega bogastva. Bržkone bi manjšino, ki jo povezujejo gmotni in poslovni interes, nemalokrat pa tudi sorodstvene in prijateljske vezi, zelo težko opredelili kot eno izmed tekmujočih interesnih skupin. Bolj ustrezeno bi jo označili z izrazom »vladajoči razred«

³⁵ Družbeni problem je pojav, ki ga subjekt z zadostno količino družbene moči opredeli kot škodljivega, nevarnega in zatorej skrb zbujočega. Prim. Spector in Kitsuse, str. 75—76. Družbene probleme je treba razlikovati od sociooloških: tu gre namreč za probleme, ki pritegujejo pozornost sociologov. V interakcionistični literaturi naletimo na vrsto analiz konkretnih primerov konstrukcije družbenih problemov. Pfohl je npr. opisal »rojstvo« problema zlorabe otrok v zgodnjih šestdesetih letih. Dasiravno so otroke pretepali in zlorabljali — morda celo v večjem obsegu — že prej, je šele tedaj javnost postala pozorna na ta »problem«. Prim. Pfohl, »The 'Discovery' of Child Abuse«.

³⁶ Podrobnejši prikaz Brake, str. 41—42.

ali »vplivna elita«: »**Medtem ko bi pluralisti lahko menili, da obstaja znotraj skupin v zgornjem razredu množica raznolikih in konfliktnih interesov, pa ne kaže prezreti dejstva, da pripadniki vladajočega razreda delujejo znotraj skupnega okvira pri oblikovanju splošne politike. Navzven se skupine v vladajočem razredu ob nekaterih vprašanjih morda ne strinjajo. Toda na splošno imajo skupne interese, poleg tega pa lahko pripadnike drugih razredov popolnoma izključijo iz političnega procesa.**«³⁷

1.3. »Marksistična« kriminologija?

Radikalna kriminologija je glede na svoje temeljne predpostavke o naravi družbe nedvomno marksistična, dasiravno se zelo redko (iz razlogov, ki bržkone ne potrebujejo posebne razlage) pojavlja s tem imenom. Zdi se celo, da pisci zvečine uporabljajo pridevnik »radikalna« zgolj zato, da bi se izognili rabi izraza »marksistična«. Po drugi strani pa skorajda ni prikaza radikalne kriminologije, ki ne bi — vsaj v zgoščeni obliki — vključeval stališč klasikov marksizma do kriminalitete in kazenskega prava (ozioroma glavnih značilnosti splošne marksistične teorije). Glede na to, da Marx in Engels nista sistematično (in prvenstveno) preučevala specifično kriminološke problemov, so se lahko radikalni kriminologi oprli zgolj na njune zamisli o strukturi in dinamiki družbenega življenja, pa tudi na posamične opazke v zvezi s posameznimi konkretnimi vprašanji. Nasproloh lahko ugotovimo, da je odnos radicalne kriminologije do marksistične misli kompleksen in raznolik. Nekateri avtorji uporabljajo posamezne pojme, drugi pa celostne teoretske sklope. Nekateri izhajajo iz ortodoksnega nauka, drugi iz neomarksističnih teorij (npr. iz frankfurtske šole). Nekateri se opirajo izključno na marksizem, drugi

pa ga povezujejo z drugimi teorijami. Ker očitno ne obstaja nikakršno singularno teoretsko izhodišče, je posledica te odsotnosti pričakovana: precejšnja raznolikost analiz, ki so se poleg tega ves čas razvijale v nadvse različnih smereh (deloma tudi pod vplivom kritik), zaradi česar jih je zelo težko povzeti.

Osrednja značilnost marksistične analize je holističen (celosten) pogled na družbo. Slednja ima v njeni optiki določeno sestavo, urejenost in gibanje, pri čemer je prodkcijski način najvažnejša določilnica družbenega življenja, saj je izvor moči; kdor obvladuje gospodarstvo, lahko obvladuje tudi ostalo: pravo, moralo, politiko itd. — ti pojavi se morajo prilagoditi, da bi ustrezali ekonomskim odnosom. To izraža znana metafora baze in nadgradnje, ki ima kajpak tudi vrsto pomanjkljivosti, zakaj ekonomski in ideološko-politični odnosi v družbeni praksi niso strogo ločeni: obe strani vzajemno delujeta druga na drugo, tako da determinacija nikakor ni enosmerna: gre bolj za določanje meja in oblik oziroma okvirja (mreže) družbenih odnosov. Vladajoči razred organizira svojo moč ne le v produkciji, ampak tudi na drugih področjih družbenega življenja. Prizadeva si nadzorovati vse institucije, da bi jih spremenil v orodje razredne vladavine. S tem niso mišljeni samo represivni, ampak tudi ideološki — verski, šolski, družinski, pravni, politični, sindikalni, informacijski in kulturni — aparati države, ki navzlic svoji raznolikosti in relativni samostojnosti reproducirajo vladajočo ideologijo, se pravi ideologijo vladajočega razreda, katere naloga je zagotavljanje legitimnosti obstoječih razrednih delitev in neenakosti, in sicer tako, da jih zanika (npr. v luč formalne enakosti), zakriva (v luč drugih družbenih delitev, npr. na podlagi rase, narodnosti, vere, statusa, spola, starosti ipd.) ali pa jih prikaže kot nujne, naravne in normalne.³⁸

³⁷ Quinney, »Crime Control in Capitalist Society: A Critical Philosophy of Legal Order«, str. 194. Prim. tudi Miliband, str. 16 in 66—67. Pisec opozarja, da so — glede na družbeno poreklo, izobrazbo in razredni položaj — posamezniki, ki zasedajo vodilna mesta v družbi, zvečine pripadniki poslovnega in lastniškega sveta ali profesionalnih slojev. Člani podrejenega družbenega razreda (večina prebivalstva) so slabo zastopani na ključnih položajih v državnem sistemu, ne glede nato, ali se le-ti zapolnjujejo z imenovanjem ali na podlagi volitev in političnega tekmovanja. Navzlic družbeni gibljivosti se tako tudi v formalno demokratičnih družbah dogaja, da večini vladajo in jo zastopajo ljudje iz družbenoekonomsko superiornega in relativno oddaljenega družbenega razreda. Tudi Kolko opozarja, da nas geografska razpršenost močnih ekonomskih skupin in njihovo tekmovanje za določene ugodnosti s strani vlade, ne sme zavesti: tu ne gre toliko za interesne skupine, kolikor za poenoten razred. Bolj kakor to, kdo

je zmagovalec ali poraženec, je pomembna družbeno-ekonomska struktura, ki jo vladajoči razred dojema kot zaželeno podlago tekmovanja. Pomemben je tudi odnos vladajočega razreda do preostalih — podrejenih — družbenih skupin in segmentov: vladajočega elita namreč nadzoruje paradigma političnih opcij in določa način, kako državna oblast izvršuje svojo politično moč. Bolj kot to, da obstajajo določeni — večji ali manjši — nesporazumi in spori v zvezi z izbiro posameznih opcij, je pomembno dejstvo, da vladajoči razred zarišuje temeljne konture političnega univerzuma. Prim. Kolko, str. 6—7.

³⁸ »Oblike izvrševanja družbene avtoritete so do te mere usklajene z ekonomskimi zakonitostmi, ki upravljajo z življenji ljudi, ali pa so videti tako zelo superiorne, da jih posamezniki občutijo kot naravne sile, kot okolje, ki je neogibno za njihovo bivanje. Zato se jim podredijo svobodno (kar pa ne pomeni, da se z njimi strinjajo).« Lukács, str. 257.

Po vsem tem je bržkone lažje razumeti implikacije, ki jih ima uporaba marksizma v kriminologiji. Z metodološkega gledišča kaže najprej omeniti zahetvo, da je treba kriminaliteto (in mehanizme njenega nadzora) preučevati znotraj družbene celote, se pravi v luči političnih in ekonomskeh sistemov, značilnih za posamezna zgodovinska obdobja. Ravno zato marksistična kriminologija, ki je po Voldu različica kriminologije konflikta (za katero je moč ključna strukturalna spremenljivka pri razlagi kriminalnega vedenja in vedenja kazenskega prava), v bistvu ni nezdružljiva z drugimi, predvsem sociološkimi kriminološkimi teorijami: je zgolj njihova razširitev in poglobitev. V snovanjih nemarksističnih kriminologov se namreč družba kot tako pojavlja zgolj izjemoma, zakaj praviloma se osredotočajo bodisi na psihične lastnosti storilcev ali pa na njihovo neposredno družbeno okolje (npr. na šolo, družino, sosesko ali vrstniško skupino). Možnost, da bi utegnila družbena ureditev — način produkcije in distribucije ali dogajanja v ideološko-politični nadstavbi — (nad)določati obseg in pojavnne oblike kriminalnih pojavov oziroma naravo družbenega nadzorovanja, največkrat tako sploh ni upoštevana. Ob tem pa je seveda treba priznati, da tudi analize marksističnih kriminologov niso vselej dosledno holistične: nekatere obravnavajo npr. zgolj ekonomske okoliščine, docela pa prezrejo vlogo političnih in ideoloških dejavnikov.

Na marksistično kriminologijo je bila doslej naslovljena že vrsta kritik.³⁹ Najpogosteje ji očitajo ekonomski determinizem kot obliko teoretskega esencializma: »**Esencializem je značilnost analize, ki ne preučuje specifičnih pogojev eksistence družbenih pojavov ali njihovih učinkov glede na druge družbene pojave, ampak vidi v njih bolj ali manj ustrezен izraz določenega bistva.**«⁴⁰ Znotraj marksistične teorije je takšno bistvo praviloma kapitalistična ekonomska struktura. Kriminaliteta je zato dojeta kot nujni izraz kapitalističnega načina proizvodnje (oziroma razrednih neenakosti) in delovanja represivnih aparatov države. Od tod izhaja tudi razlikovanje med političnimi strategijami: na eni strani so tiste, ki so usmerjene zoper temeljne strukturne določilnice kapitalistične družbe; na drugi strani pa so one, ki so usmerjene zgolj na reformo njenih posameznih delov, temeljno strukturo pa puščajo nedotaknjeno. Nekateri (zlasti marksistični) kritiki pa zatrjujejo, da je marksistična kriminologija kot tako **contradictio in adiecto:** »**Prav gotovo je možno**

v določenih ozirih radikalizirati kriminologijo, denimo na ta način, da se postavimo na stran žrtev družbenih krivic. Če pa želimo kot marksisti stopiti korak naprej in se vprašati, na čem temeljijo odnos med vladajočimi in vladanimi, med ‚overdogs‘ in ‚underdogs‘, moramo preučiti strukturo ekonomske in politične moči. To pa nas neogibno povede on-stran kazenskih zakonov in njihovih kršitev, kar pa je ravno predmet kriminologije. Zato marksistična kriminologija ni mogoča. Kriminologi, ki se zatečejo k marksizmu, se ujamejo v nemara nerešljiv paradoks.«⁴¹ Po Hirstovem mnenju sodijo v predmet marksistične znanosti zgolj pojavi, kakršni so, denimo, produkcijski način, represivni in ideološki aparati države, razredni boj ipd., nikakor pa ne kriminaliteta in odklonskost, ki sta zgolj drugotni učinek kapitalističnih družbenih odnosov, brez sleherne subverzivne vrednosti ali celo škodljivi interesom delavskega razreda. Poleg tega pa je kriminaliteta pojav, na katerega naletimo v vsaki družbeni formaciji, socialistični ali kapitalistični: »**Ne moremo si zamisliti družbe, ki npr. ne bi nadzorovala prometa ali zatirala premoženjskih in nasilnih kaznivih dejanj, kakor tudi ne moremo trditi, da je narava tovrstnega nadzora zgolj represivna. Kriminaliteta ni le obroben pojav v kapitalistični družbi, ampak je trajen problem sleherne družbe.**«⁴² Hirst, skratka, poudarja, da predmet marksistične teorije ni združljiv s predmetom kriminologije, tako da med radikalno in konservativno (ali liberalno) kriminologijo ni epistemološke razlike, marveč zgolj politična.

Stališča, ki jih zastopajo Mugford, Hirst, Bukiowski idr., so sporna že iz marksističnega zornega kota. Implicirajo namreč redukcijo vseh neekonomskih odnosov na čiste ekonomske kategorije. To pa je neprimerno bolj daljnosežna teza od značilno marksističnega poudarka, da je treba analize posameznih odsekov družbene nadstavbe umestiti v kontekst razredne strukture in produkcijskih razmerij. Poleg tega pa bi to pomenilo, da **a priori** ni možno kritično preučevati umetnosti, religije, družine, izobraževanja, prava, politike in drugih podobnih pojavov. Marksistični kriminologi, npr. Pearce, pa na drugi strani poudarjajo, da raznovrstne nezakonite in protidružbene dejavnosti nikakor niso zgolj obroben, ampak prej endemičen pojav v kapitalistični družbi. Menijo tudi, da Hirst pozablja na ideološko razsežnost družbenega učinkovanja kazenskega prava.

³⁹ Prim. Klockars, str. 92—123; Toby, str. 124—132; Spitzer, str. 169—190.

⁴⁰ Matthews in Young, str. 12.

⁴¹ Mugford, str. 595.

⁴² Hirst, str. 225.

2. NEKATERE SPLOŠNE ZNAČILNOSTI RADIKALNE KRIMINOLOGIJE

Radikalna kriminologija obsega pisano zmes prispevkov, med katerimi obstajajo — navzlic skupnim predpostavkam in izhodiščem⁴³ — precejšnje filozofske, epistemološke, metodološke, ideoološke in politične razlike.⁴⁴ V poznih šestdesetih letih se je pojavila predvsem kot antikriminologija, namreč kot antitetična negacija tedanje **mainstream** kriminologije. Za to zgodnje obdobje je tako značilna predvsem vrsta neprizanesljivih kritik,⁴⁵ in sicer: kritika pozitivizma, kritika individualističnih (psihoških in bioloških) in reduktionističnih razlag kriminalnega vedenja, kritika liberalnih socioloških teorij, kritika uradne (zakonske) opredelitve kaznivega dejanja (in s tem posredno predmeta kriminologije), kritika reformistično (in korekciona-

listično) zasnovane kriminalne politike. V razvoju radikalne kriminologije je mogoče prepoznati zelo raznovrstne teoretske vplive. V sedemdesetih in osemdesetih letih so se izhodiščne, konstitutivne sestavine radikalne »paradigme« čedalje bolj členile, razločevale in kristalizirale. Zgodovina radikalne kriminologije je bila, skratka, zelo burna, polna pretresov in napetosti, nanjo pa so v marsičem vplivale tudi številne (samo)kritike. Opozoriti pa je treba na določene posebnosti v tem razvoju, ki jih kaže pripisati razlikam v kulturnih (in političnih) kontekstih, v katerih so se porajale radikalne zamisli.

2.1. Razvoj radikalne kriminologije v različnih družbenih okoljih

(a) V Veliki Britaniji je bila radikalna kriminologija uradno spočeta z ustanovitvijo **National Deviance Conference** (leta 1968 na kongresu Inštituta za kriminologijo iz Cambridgea). Njen nadaljnji razvoj komentatorji običajno razdelijo na tri prepoznavna obdobja, in sicer na skeptično, romantično in kritično.⁴⁶ Za prvega je značilno predvsem opiranje na ameriške sociološke (zlasti interakcionistične) teorije, prilagojene posebnostim britanskih družbenih razmer.⁴⁷ V angleški različici teorije etiketiranja so mehanizmi družbenega nadzorovanja — umeščeni v kontekst globalne družbe, ki jo prelamljajo interesno-vrednotna nasprotja in spori med različno močnimi družbenimi skupinami — postopoma izgubili vlogo neodvisne spremeljivke. Predstavljeni so bili predvsem kot sredstvo za obvladovanje politično nevarnih ali ideoško spornih odklonskih pojavov. Britanski kriminologi pa so namenili precejšnjo pozornost tudi kolektivnim oblikam odklonskega ravnanja (npr. industrijski sabotaži in huligan-

⁴³ Temeljne značilnosti teoretske strukture radikalne kriminologije bi lahko povzeli v treh točkah. (a) Prva je pravzaprav metateoretska in se nanaša na zavrnitev zamisli o vrednostno nevtralni znanosti. Ta poudarek je seveda v očitnem protislovju s tradicionalno funkcionalistično metateoretsko zahtevo po izločitvi vrednostnih vprašanj iz znanstvenega dela. Radikalna kriminologija namreč izhaja iz predpostavke, da so vrednote neločljiva sestavina katerekoli miselne oblike (in potem takem tudi znanosti). Zato se mora kriminolog že kot tak, in ne samo kot **homo moralis** (ali kot državljan) ukvarjati tudi z vrednostnimi vprašanji (zakaj le-ti določajo izbor relevantne problematike). (b) Problemi v zvezi s kazenskopravnim sistemom in kriminaliteto so v inherentnem razmerju do družbeno-ekonomske strukture, znotraj katere se pojavljam. (c) Ti problemi so zato rešljivi le z radikalno preobrazbo dane ekonomske in politične strukture. Quinney npr. pojasnjuje zločine nosilcev družbene moči zoper podrejene družbeni segmente v luči temeljnega protislovja, ki razjeda pravno ureditev kapitalistične družbe: zakoni, ki varujejo interes podrejenih, morajo biti po eni strani dovolj določni, da zagotavljajo legitimnost danega družbenega reda, po drugi strani pa bi onemogočili trajno akumulacijo kapitala, če bi bili dosledno izvrševani. Člani vladajočega razreda so zato primorani kršiti tovrstne predpise, da ne bi ogrozili interesov kapitalističnega gospodarstva: »Eno izmed protislovij kapitalizma je v tem, da morajo biti nekatere veljavne norme kršene, da bi lahko sistem nemoteno deloval naprej.« Quinney, **Criminology**, str. 164. Tudi kriminaliteto delavskega razreda se da razložiti v okviru tovrstne teoretske sheme: družbene razmere (pojav), ki jo pogojujejo (npr. kronična brezposelnost, izredne družbene razlike, relativna revščina, vrednote uspešnosti ipd.), sprožajo v družbeni strukturi učinke, ki podpirajo delovanje sistema, tako da se jim ni mogoče odreči, ne da bi s tem izvali korenite preobrazbe narave kapitalistične družbe. Prim. Potteiger, str. 259—263.

⁴⁴ Prim. Bohm, str. 565—586; Akers, str. 527—544.

⁴⁵ Podrobno o pojmu »antikriminologija« Cohen, **Against Criminology**, str. 11—16.

⁴⁶ O razvoju britanske radikalne kriminologije Young, »Radical Criminology in Britain: The Emergence of a Competing Paradigm», str. 159—180; Taylor in dr., »Critical Criminology in Britain: Review and Prospects», str. 6—62; Mungham, »The Career of a Confusion: Radical Criminology in Britain», str. 19—34; Vodopivec, str. 243—246.

⁴⁷ Za pravilno razumevanje obrata v sociološki register je treba upoštevati dejstvo, da je bila za tradicionalno britansko kriminologijo značilna prevlada individualističnih (psihoških, psihiatričnih in pravnih) razmišljajev o kriminaliteti. Pavarini v tej zvezzi navaja pomemljiv podatek, da med osemsto znanstvenimi članki, ki so bili objavljeni v obdobju 1950—1970 v reviji **British Society of Criminology**, ni bilo niti ene same sociološke razprave. Prim. Pavarini, »La 'National Deviance Conference': da un approccio radicale ad una teoria critica della devianza», str. 167—175.

skemu obnašanju nogometnih navijačev),⁴⁸ v katerih so videli specifičen način reševanja ali vsaj spoprijemanja s problemi, ki se nanašajo na določeno razsežnost življenjske situacije posameznih deviantov.

Značilnost drugega obdobja je stališče, da je upiranje enodimenzionalni družbi oziroma zavračanje dejanskih družbenoekonomskih razmerij implicitno prisotno v slehernem odklonskem ravnanju (tudi v tistem, ki je na prvi pogled videti apolitično).⁴⁹ Tretje obdobje pa je zaznamovalo izrazitejše opiranje na marksizem: kriminalno vedenje zdaj ni več opredeljeno kot način zavestnega in v zadnji instanci političnega zoperstavljanja zatiralski in krivični družbi, ampak kot obupan poskus reševanja določenih problemov na način, ki je z vidika obstoječega sistema docela funkcionalen in neškodljiv. V osemdesetih letih je v britanski radikalni kriminologiji prevladala t. i. levorealistična smer, ki je po eni strani poskus sintetiziranja različnih teoretskih spoznaj in iskanja uresničljivih kriminalnopoličnih rešitev, po drugi strani pa odziv na slabosti radikalne kriminologije iz sedemdesetih let (pogosto označene kot levi idealizem), pa tudi na prevlado ateoretske, pragmatične administrativne kriminologije v sodobni **mainstream** kriminologiji.⁵⁰

(b) Razvoj ameriške radikalne kriminologije je povezan predvsem s snovanji posameznih avtorjev, med katerimi so najbolj znani R. Quinney, W. Chambliss, Herman in Julia Schwendinger, T. Platt, P.

⁴⁸ Prim. Taylor in Walton, »Industrial Sabotage: Motives and Meanings«; Taylor, »Soccer Consciousness and Soccer Hooliganism«.

⁴⁹ Prim. Rock, **Deviant Behavior**. Pisec pripisuje politično razsežnost tistim dejanjem, ki jih akter sam dojema kot politična. Odločilen je torej pomen, ki ga kršilec določenega pravila daje svojemu ravnanju. S tem se politični vidik odklonskega pojava pravzaprav skrči na semantično vprašanje: kakšna je subjektivna apercepcija danega dogodka. O pomankljivostih tako zamišljenega merila Pearson, str. 94–104.

⁵⁰ Podrobno o levem realizmu Young »The Failure of Criminology: The Need for a Radical Realism«, str. 4–30; Young, »The Tasks Facing a Realist Criminology«, str. 337–356; Young, »Ten Points of Realism«, str. 24–68. Verde opozarja še na divergentno smer v razvoju britanske radikalne kriminologije, katere predstavnika sta predvsem S. Cohen in L. Taylor. V svojih delih se opirata na teoretska izhodišča sociologije vsakdanjega življenja (Berger, Luckman). Zanimajo ju zlasti dejavniki odzivi posameznika znotraj določenega problemskega okvira. Tako sta npr. preučevala, kako se zaporniki soočajo s psihičnimi travmami v ozračju totalne ustanove. Ugotovila sta, da se njihovi problemi v marsičem razlikujejo od tistih, ki tarejo ljudi na prostoti, vendar pa tako ene kot druge v bistvu muči isto vprašanje: kako udejanjiti lastno individualnost v okolju, ki odtjujuje in zatira. Prim. Cohen in Taylor,

Takagi, H. Pepinsky, R. Michalowski, B. Krisberg, J. Reiman in D. Humphries.⁵¹ Najbolj plodne teoretske zamisli je prispevala **Berkeley School of Criminology**. Po njeni ukinitvi je postala radikalna kriminologija še bolj marginalizirana in izolirana. Za to obdobje so značilne predvsem polemike z novimi realisti in družbeno-bioško kriminologijo. V poznih sedemdesetih, zlasti pa v osemdesetih letih so tudi v ameriški radikalni kriminologiji začeli prevladovati realistični toni. Njene razlage so postajale čedalje bolj pretanjene (zlasti v primeri z ekonomističnimi oziroma redukcionističnimi teorijami, značilnimi za zgodnje obdobje), v njih pa igrajo pomembno vlogo tudi kulturni dejavniki, zlasti individualistična ideologija.

(c) Usoda radikalne kriminologije v Evropi je bila po posameznih državah zelo različna. V Švici najdemo marksistične analize kriminalitete v reviji **Déviance et Société**, ustanovljeni leta 1977. V nemškem prostoru velja omeniti **Arbeitskreis Junger Kriminologen**, skupino sociologov, ki so, podobno kot britanska skeptična teorija, kritizirali ideologijo in prakso tretmana in opozarjali na nepravično distribucijo kazni: zaradi stereotipnih predstav o kriminalcih so kaznovani predvsem pripadniki nižjih družbenih slojev, četudi ne store več škodljivih ravnanj kot pripadniki višjih slojev. Izrazito radikalne poglede je mogoče zaslediti v delu Baumanna in Hofferbertha,⁵² ki sta iz marksističnega zornega kota preučila represivne vidike pravnega aparata. Zelo značilna je Werkentinova razlaga premoženskih kaznivih dejanj, ki so, po njegovem mnenju, edina pot, po kateri si lahko delavci prisvoje delež družbenega bogastva nad mero, ki jim pripada glede na njihov razredni položaj: ker niso lastniki produkcijskih sredstev, ampak so eksistencialno odvisni od mezde, ki jo dobe s prodajo svoje delovne sile, se namreč ne morejo dokopati do bogastva na

Psychological Survival. The Experience of Long-Term Imprisonment, str. 56–60. To spoznanje ju je napeljalo k preučevanju »stvarnosti vsakdanjega življenja« oziroma različnih oblik zoperstavljanja vsakdanji rutini, dolgočasu, predvičljivosti, robotskim navadam in nezadovoljstvom. Z raziskovanjem raznolikih načinov bežanja iz **paramount reality** v alternativne svetove sta sledila začetnemu zanimanju radikalnih kriminologov za boje zoper obstoječo družbeno ureditev. Vendar pa njuni »junaki« niso kriminalci, revolucionarji ali družbeni kritiki, marveč »običajni« ljudje, ki se na delovnem mestu, doma ali v javnih prostorih bojujejo zoper mogočno realnost vsakdanjega življenja. Prim. Cohen in Taylor, **Escape Attempts. The Theory and Practice of Resistance to Everyday Life**, str. 3–24.

⁵¹ O razvoju ameriške radikalne kriminologije Platt, str. 95–112; Friedrichs, str. 35–60.

⁵² Prim. Baumann in Hofferbert, str. 158–189.

zakonit način, se pravi z izkoriščanjem drugih.⁵³ Ne nazadnje pa kaže opozoriti še na raziskave KOL (**Knowledge and Opinion about Law**) v zvezi s tem, kako ljudje dojemajo kazensko pravo oziroma ocenjujejo relativno resnost posameznih kaznivih dejanj in strogost njim ustreznih sankcij.

Za razvoj evropske radikalne kriminologije je bila zelo pomembna ustanovitev Evropske skupine za preučevanje odklonskih pojavov in družbenega nadzorovanja leta 1973, v kateri so sodelovali angleški, skandinavski, holandski, nemški in italijanski kriminologi. V italijanskem prostoru je imela ključno vlogo skupina družboslovcev (A. Baratta, T. Bricola, M. Pavarini in D. Melossi),⁵⁴ ki je delala na inštitutu »A. Cicu« pri Pravni fakulteti v Bologni, leta 1975 pa je začela izdajati revijo **La questione criminale**, namenjeno marksističnim analizam odklonskega vedenja in mehanizmov družbenega nadzora. Člani skupine so si prizadevali zasnovati kriminologijo delavskega gibanja, utemeljeno na kritiki uradne kriminologije, celostnem (filozofskem, zgodovinskem, ekonomskem in političnem) razumevanju kriminoloških problemov, pa tudi na zavračanju mita o objektivnosti oziroma vrednostni nevtralnosti družbosavnega znanstvenika. Tako sta npr. Melossi in Pavarini v delu **Zapor in tovarna** preučila zlasti ideološko razsežnost karceralnega sistema,⁵⁵ ki sta jo Rusche in Kirchheimer v svoji klasični analizi zvečine prezrla.

2.2. Paradigmatska vrednost radikalne kriminologije

V komentarjih in prikazih radikalne kriminologije često zasledimo trditev, da je njena največja zasluga v tem, da je v kriminološko polje vpeljala novo »paradigma«. S tem se želi poudariti, da radikalni pisci niso zgolj opozorili na določena nova dejstva (npr. na družbeno škodljiva ravnanač članov vladajočega razreda), marveč so nakazali tudi nov pogled nanje. Dasiravno ni nobenega dvoma, da se teoretska

⁵³ Prim. Werkentin, str. 49—63.

⁵⁴ O razvoju italijanske radikalne kriminologije Seppilli in Guaitini Abbozzo.

⁵⁵ Pisca opozarjata na določene podobnosti med delom v tovarni in prestajanju kazni, ki oba vključujeta razmerje podrejanja. V delovnem razmerju je delavec odtujen od proizvodnih sredstev, v zaporu pa od lastnega telesa. V svetu dela temelji podrejanje na pogodbji, v zaporu pa na kazenskopravni normi. Mezdno delo z vsemi svojimi nevšečnostmi je neke vrste kazen za proletariat, po drugi strani pa tudi zaporna kazen temelji predvsem na delu: če je že mezdno delo prisila in zanikanje svobode, to še toliko bolj velja za delo v zaporu. V tem je ravno ključna ideološka funkcija

izhodišča radikalne kriminologije bistveno razlikujejo od tistih, ki so označevala **mainstream** kriminologijo iz šestdesetih let, pa kaže biti pri rabi pojma »paradigma« previden, saj je njegova vsebina — zlasti na družboslovnem področju — precej nedoločna in zato sporna.⁵⁶

Izraz »paradigma« običajno označuje samoumevne podmene, najbolj splošen in abstrakten pomenski okvir, ki določa in usmerja teoretsko misel in empirične raziskave: v tem smislu je neke vrste najširše semantično obzorje, znotraj katerega je mogoče interpretirati konkretno izkustveno gradivo. Na ta pojem naletimo v zelo različnih intelektualnih tradicijah, čeravno pod različnimi imeni: »jezikovne igre« (Wittgenstein), »jezikovne strukture« (Wharf), »problematike« (Bachelard), »izmenične realnosti« (Castaneda), »mnogotere resničnosti« (Schutz) itd. Če je »paradigma« ime za mrežo epistemoloških predpostavk, metafizičnih prepričanj in relevantnih problemskih sklopov, se zastavlja vprašanje, ali je o njej sploh možno razmišljati s kritične distance. Če imamo namreč opraviti z zaprtim, neodvisnim pomenskim sestavom, potem nimamo na voljo nobenega nevtralnega (zunajparadigmatskega) mesta, s katerega bi lahko nepristransko (objektivno) primerjali eno paradigma z drugo: ali smo v eni paradigmici ali v drugi, zunaj nje ne moremo biti. To bi nadalje pomenilo, da so paradigmice vzajemno inkomenzurabilne (in ne zgolj inkompatibilne), v tem primeru pa je padec v relativizem pravzaprav neizbežno dejstvo.

Če sprejmemmo zgornjo opredelitev paradigm, potem vpeljave radikalnih teoretskih izhodišč v polje kriminologije ne bi mogli označiti kot paradigmatsko revolucijo. Prepoznavna značilnost marksistične analize je namreč perspektiva razrednega boja: dojemanje posameznih problemskih sklopov v luči razredno razcepljene družbe, sestavljeni iz skupin, segmentov in razredov, ki razpolagajo z zelo različnimi količinami ekonomske, politične in ideološke moči. V optiki tako zamišljene »paradigme« pa je

zaporne kazni: glede na to, da je živiljenjski položaj zapornika še slabši od proletarčevega, je zapor v nekem smislu opomin za delavce, da lahko padajo še niže, če ne upoštevajo veljavnih pravil igre. Disciplina v delovnem razmerju se prične z vstopom delavca v tovarno. Podobno je v zaporu: obsojenec (še vedno svoboden subjekt) privzame vlogo zapornika (podrejenega subjekta), ko vstopi v kaznovalno ustanovo. Prim. Melossi in Pavarini, str. 269—270.

⁵⁶ O pojmu »paradigma« v polju družboslovnih znanosti prim. Giddens, str. 162—165; Kuvačić, **Aktualnost Marxove paradigmе**, str. 5—10. O pojmu »paradigma« v kriminologiji prim. Reasons, str. 336—340.

mogoče preinterpretirati⁵⁷ malone vse tradicionalne kriminološke teorije, kar pomeni, da nikakor nima mogočno opraviti s hermetično zaprtimi semantično-logičnimi univerzumi oziroma z nekakšnimi monadami brez oken in vrat. Naj — povsem na kratko — ponazorimo to misel z nekaterimi značilnimi zgledi. Shaw in MacKay sta razložila visoke stopnje kriminalitete v določenih mestnih območjih z družbeno dezorganizacijo (in transmisijo odklonskih vrednot): ta pa je ravno posledica nemoči prebivalcev revnih četrti, da bi zavarovali svoje soseske pred invazijo industrije in poslovnega sveta. Mertonova teorija pritiska pojasnjuje odklonske pojave z dejstvom, da nekateri člani družbe, in sicer predvsem tisti, ki so obtičali na dnu stratifikacijskega sistema, nimajo na voljo zakonitih sredstev (priložnosti), s katerimi bi lahko dosegli kulturno določene cilje (»ameriške sanje«): to pa je očitno znamenje njihove nemoči. Teoretiki subkulturne, npr. Cohen, Miller, Cloward, Ohlin, Wolfgang in Ferracuti, so opozorili na vrednotno-normativna razhajanja med posameznimi družbenimi skupinami: od tod bi lahko sklepalni, da so odklonske družbene skupine nemočne, saj svojih vrednot in interesov ne morejo uveljaviti v procesu ustvarjanja in uporabljanja prava. V luči teorij družbene reakcije imajo tisti, ki etiketirajo in na ta način pravzaprav ustvarjajo odklonska ravnana, že po definiciji večjo moč od onih, ki so etiketirani. Instrumentalni marksizem poudarja, da se skrivajo v ozadju pravno-političnega delovanja državnih aparatov interesi vladajoče družbene elite, se pravi tiste skupine, ki ima na voljo največjo količino družbene moči. Strukturalni marksizem pa nasproti meni, da pravno-političnega življenja ne določajo kratkoročni interesi lastnikov kapitala, marveč potreba po zagotavljanju dolgoročne stabilnosti kapitalističnega gospodarstva. Eden od ključnih pojmov Hirschjeve teorije nadzorovanja je **commitment**, ki implicira, da je družba tako urejena, da bi njeni člani zvečine ravnali v nasprotju s svojimi interesi, če bi storili kaznivo dejanje: posamezniki, ki nimajo kaj izgubiti z izvršitvijo kaznivega dejanja, očitno pripadajo tistim družbenim skupinam, ki nimajo moči, da bi družbo preuredile tako, da bi bilo tudi v interesu njihovih članov spoštovati veljavne norme.

2.3. Sklepna opazka

Vpliv radikalne kriminologije je bil doslej neznaten in zvečine omejen na akademsko okolje. Vseeno

⁵⁷ Prim. Vold in Bernard, str. 294—295.

pá so njena spoznanja in razlage našle svoje mesto v učbeniških prikazih, pa tudi v polemičnih spisih uglednih **mainstream** kriminologov.⁵⁸ Marsikatero značilno radikalno temo je mogoče danes zaslediti v delih kriminologov, ki pripadajo drugim kriminološkim šolam. V mislih imamo predvsem naslednje problemske sklope: zločini močnih, kriminogeni vidiki družbene razslojenosti, vloga konflikta (in moči) v procesu ustvarjanja in vsiljevanja prava, vrednotne (pravne, politične in moralne) razsežnosti kaznivega dejanja (zlasti v zvezi z opredelitevijo nevarnosti, škodljivosti, resnosti in kričnosti kaznivega dejanja, pa tudi v zvezi z dojemanjem krivde ali odgovornosti), problematičnost uradnih statistik o kriminaliteti, vprašljivost Webrovega metodološkega vodila, naj bo delo družboslovca omejeno na preučevanje pozitivnih dejstev (»Sein«)⁵⁹ itd.

Radikalna kriminologija je vsekakor živ »organizem«, ki je podvržen nenehnemu spremnjanju in iskanju. Radikalna kriminologija devetdesetih let se zato precej razlikuje od radikalne kriminologije sedemdesetih let (kar pa velja, mimogrede, tudi za predmet njene kritike, t. j. za **mainstream** kriminologijo, znotraj katere se je ravno tako zgodila »tih revolucija« (Young), prehod iz pozitivistične kriminologije v »administrativno«, ki opušča iskanje vzrokov kriminalitete, in sicer bodisi zato, ker jih ni mogoče znanstveno dognati, ali pa zato, ker so etiološke razlage kriminalnopolično irrelevantne, in se osredotoča predvsem na snovanje učinkovite preprečevalne politike, usmerjene v oteževanje izvršitve kaznivega dejanja oziroma v povečevanje verjetnosti, da bo storilec odkrit in kaznovan. Danes obsega radikalna kriminologija vrsto zelo različnih teoretskih smeri, npr. levi realizem, feministično, pomodernistično in mirotvorno kriminologijo. Nekatere so šele v embrionalni fazi, tako da si o njih še ni mogoče ustvariti celovite predstave.⁶⁰ V tukajšnjem prostoru pa se kot različica radikalne družboslovne in kriminološke misli v zadnjem času pojavlja zlasti kriminologija vsakdanjega življenja, katere predmet so ŠKODLJIVI normalni — in ne zgolj odklonski (se pravi kvantitativno manjšinski) — družbeni pojavi (strukture in procesi).

⁵⁸ Prim. Pelfrey, »The New Criminology: Acceptance Within Academe«, str. 233—244; Schur »Can the Old and New Criminologies Be Reconciled?«, str. 277—286.

⁵⁹ Prim. Wollan, »After Labelling and Conflict: An Aspect of Criminology's Next Chapter«, str. 287—298.

⁶⁰ Prim. MacLean in Milovanovic, str. 1—8.

Radical Criminology: New, Critical or Marxist?

Kanduč Zoran, L. L. D. Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 61000 Ljubljana, Slovenia.

The paper provides an answer to the question of what is new, critical, and Marxist in (radical) criminology. It places contributions of radical criminologists in a diachronic and synchronic structure of criminological theory and points to the antithetic critical nature of so-called critical criminology. It touches the question of whether the concept of Marxist criminology is at all feasible. In the second part it present the evolution of

radical criminology in different social and cultural environments and concludes with a review on the paradigmatic value of radical criminology.

Key words: criminology, radical criminology, critical criminology, new criminology, Marxist criminology

UDC 343.9.001

LITERATURA:

1. Akers, R. L.: Theory and Ideology in Marxist Criminology. *Criminology*, 1979, št. 1.
2. Baumann M., Hofferbert: Burgerliche und Marxistsche Kriminologie. V: Arbeitskreis Junger Kriminologen (eds.): *Kritische Kriminologie*. München, Juvenata 1974.
3. Blumer, H.: *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1969.
4. Bohm, R. H.: Radical Criminology: An Explication. *Criminology*, 1982, št. 4.
5. Bowlby, J.: *Child Care and the Growth of Love*. Harmondsworth, Penguin 1953.
6. Bowlby, J.: *Forty-Four Juvenile Thieves*. London, Tindall and Cox 1946.
7. Brake, M.: *Sociologija mladinske kulture*, Ljubljana KRT 1983.
8. Burns, R. B.: *The Self Concept*. London, Longman 1979.
9. Chambliss, W. J.: The Political Economy of Crime: A Comparative Study of Nigeria and the USA. V: Taylor I. in dr. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge 1975.
10. Chambliss, W. J.: »functional and Conflict Theories of Crime«, *MSS Modular Publications*, New York 1974, št. 17.
11. Clinard, M. B.: *Sociology of Deviant Behavior*. New York, Rinehart & Winston 1974.
12. Cohen, S.: *Against Criminology*. Oxford, Transaction Books 1988.
13. Cohen S., Taylor L.: *Escape Attempts. The theory and Practice of Resistance to Everyday Life*. Harmondsworth, Penguin 1978.
14. Cohen S., Taylor L.: *Psychological Survival. The Experience of Long-Term Imprisonment*. Harmondsworth, Penguin 1972.
15. Ditton, J.: *Contrology*. London, MacMillan Press 1979.
16. Downes, D.: Promise and Performance in British Criminology. *British Journal for Criminal Justice*, 1978, št. 2.
17. Eysenck, H. J.: *Crime and Personality*. London, Routledge 1964.
18. Friedrichs, D. O.: Radical Criminology in the United States: An Interpretive understanding. V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
19. Giddens, A.: *Nova pravila socioške metode*. Ljubljana, ŠKUC-Filozofska fakulteta 1989.
20. Gottfredson M. R., Hirschi T.: *A General Theory of Crime*. Stanford, Stanford University Press 1990.
21. Gouldner, A.: *The Coming Crisis of Western Sociology*. London, Heinemann 1971.
22. Hirst, P. Q.: Marx and Engels on Law, Crime and Morality. V: Taylor I. in dr. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge 1975.
23. Hollin, C. R.: *Psychology of Crime*. London, Routledge 1989.
24. Jacoby, R.: *Družbena amnezija*. Ljubljana, Cankarjeva založba 1981.
25. Klockars, C. B.: The Contemporary Crises of Marxist Criminology. V: Inciardi, J. A. (ed.), *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
26. Knutsson, J.: *Labelling Theory*. Stockholm, Scientific Reference Group 1977.
27. Kolko, G.: *The Triumph of Conservatism*. Chicago, Quadrangle Books 1967.
28. Kuvačić, I.: *Funkcionalizam u sociologiji*. Zagreb, Naprijed 1990.
29. Kuvačić, I.: *Aktualnost Marxove paradigme*. Zagreb, Školska knjiga 1978.
30. Lilly, J. R.: *Criminological Theory*. London, Sage 1989.
31. Lopez-Rey, M.: *An Analytical Appraisal*. New York, Praeger.
32. Lukacs, G.: *History and Class Consciousness*. London, Allen Lane 1971.
33. MacLean, B. D.: Alienation, Reification and Beyond: The Political Economy of Crime. V: MacLean, B. D. (ed.): *The Political Economy of Crime*. Scarborough, Prentice-Hall 1986.
34. MacLean B. D., Milovanović D. (eds.): *New Directions in Critical Criminology*. Vancouver, Collective Press 1991.
35. Matthews, R.: Taking Realist Criminology Seriously. *Contemporary Crises*, 1987, št. 11.
36. Matthews R., Young J.: Reflections on Realism. V: Yound J., Matthews R. (eds.): *Rethinking Criminology: The Realist Debate*. London, Sage 1992.
37. Matza, D.: *Delinquency and Drift*. New York, Wiley 1964.
38. Melossi D., Pavarini M.: *Carcere e fabbrica. Alle origini del sistema penitenziario*. Bologna, Il Mulino 1977.
39. Miliband, R.: *The State in Capitalist Society*. New York, Basic Books 1969.

40. Mugford S. K.: Marxism and Criminology: A Comment on the Symposium Review of the New Criminology. *Sociological Quarterly*, 1974, št. 15.
41. Mungham, G.: The Career of a Confusion: Radical Criminology in Britain. V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
42. Pavarini, M.: La »National Deviance Conference«: da unapproccio radicale ad una teoria critica della devianza. *La questione criminale*, 1975, št. 1.
43. Pearson, G.: Devianza e politica. V: Ciacci, M. (ed.): *La costruzione sociale della devianza*. Bologna, Il Mulino 1977.
44. Pelfrey, W. V.: *The Evolution of Criminology*. Cincinnati, Anderson 1980.
45. Pelfrey, W. V.: The New Criminology: Acceptance Within Academe. V: Inciardi, J. A. (ed.), *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
46. Pepinsky, H. E.: A Radical Alternative to Radical Criminology. V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
47. Pfohl, S.: *Images of Deviance and Social Control: A Sociological History*. New York, McGraw-Hill 1985.
48. Pfohl, S.: The »Discovery« of Child Abuse. V: Douglas, J. D. (ed.): *The Sociology of Deviance*. Boston: Allyn and Bacon 1984.
49. Platt, T.: Prospects for a Radical Criminology in the USA. V: Taylor I. in dr. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge 1975.
50. Pottenger, A. E.: Radical Criminology as Functionalism Theory: The Nature and Implications of an Unacknowledged Identity. V: Inciardi; J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
51. Quinney, R.: Crime Control in Capitalist Society: A Critical Philosophy of Legal Order. V: Taylor I. in dr. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge 1975.
52. Quinney, R.: *Criminology*. Boston, Little Brown 1979.
53. Reasons, C.: Social Thought and Social Structure: Competing Paradigms in Criminology. *Criminology*, 1975, št. 3.
54. Reiner, R.: British Criminology and the State. V: Rock, P. (ed.): *History of British Criminology*. Oxford, Clarendon Press 1988.
55. Rock, P.: Has Deviance a Future? V: Blalock, H. M. (ed.): *Sociological Theory and Research*. New York, The Free Press 1980.
56. Rock, P.: *Deviant Behavior*. London, Hutchinson 1973.
57. Samenow S., Yochelson S.: *The Criminal Personality*. New York, Aronson 1976.
58. Schafer S., Knudten R. D.: *Criminological Theory*. Toronto, Lexington Books 1977.
59. Schur, E. M.: *Labelling Deviant Behavior*. New York, Harper and Roe 1971.
60. Schur, E. M.: *Radical Non intervention*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall 1973.
61. Schur, E. M.: Can the Old and New Criminologies Be Reconciled? V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
62. Sellin, T.: Criminology. V: Guenther, A. L. (ed.): *Criminal Behavior and Social Systems*. Chicago, Rand McNally 1976.
63. Seppilli T., Abbozzo G.: The State of Research into Social Control and Deviance in Italy in the Post-War Period (1945-1973). V: Bianchi H. in dr. (eds.): *Deviance and Control in Europe*. London, John Wiley 1975.
64. Smart, B.: On Discipline and Social Regulation. V: Garland D., Young P. (eds.): *The Power to Punish*. London, Heinemann 1983.
65. Spector M., Kitsuse J. I.: *Constructing Social Problems*. Chicago, Aldine 1987.
66. Spitzer, S.: Left-Wing Criminology - An Infantile Disorder? V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
67. Stinchcombe, A. L.: *Constructing Social Theories*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1968.
68. Szabo, D.: *Criminologie et politique criminelle*. Paris, Vrin 1978.
69. Šušnjić, D.: *Kritika socioološke metode*. Niš, Gradićna 1973.
70. Taylor, I.: Soccer Consciousness and Soccer Hooliganism. V: Cohen, S. (ed.): *Images of Deviance*. Harmondsworth, Penguin 1971.
71. Taylor I. in dr.: Critical Criminology in Britain: Review and Prospects. V: Taylor I. in dr. (eds.): *Critical Criminology*. London, Routledge 1975.
72. Taylor L. in Walton P.: Industrial Sabotage: Motives and Meanings. V: Cohen, S. (ed.): *Images of Deviance*. Harmondsworth, Penguin 1971.
73. Toby, J.: The New Criminology Is the Old Baloney. V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
74. Van den Berghe, P. L.: »Dialectic and Functionalism: Toward a Theoretical Synthesis«, *American Sociological Review*, 1963, št. 28, str. 695-705.
75. Vodopivec, K.: Razvoj radikalne kriminologije v ZDA in Angliji. *Zbornik znanstvenih razprav*, Ljubljana, Pravna fakulteta 1992.
76. Vold G. B., Bernard, T. J.: *Theoretical Criminology*. Oxford University Press 1986.
77. Werkentin, F.: Kriminalität und Verwahrlosung in der Klassengesellschaft. *Erziehung und Klassenkampf*, 1971, št. 4.
78. Wilson J. Q., Herrnstein R. J.: *Crime and Human Nature*. New York, Simon & Schuster 1985.
79. Wollan, A. L.: After Labelling and Conflict: An Aspect of Criminology's Next Chapter. V: Inciardi, J. A. (ed.): *Radical Criminology*. London, Sage 1980.
80. Young, Y.: Radical Criminology in Britain: The Emergence of a Competing Paradigm. V: Rock, P. (ed.): *A History of British Criminology*. Oxford, Clarendon Press 1988.
81. Youn, J.: The Failure of Criminology: The Need for a Radical Realism. V: Matthews R., Young J. (eds.): *Confronting crime*. London, Sage 1986.